

Att utveckla arbetet med lek på fritidshem - Erfarenheter från ett aktionsforskningsprojekt

Lina Lago

Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Lärande, Estetik, Naturvetenskap (LEN), Utbildningsvetenskap, Linköpings universitet

Helene Elvstrand

Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Lärande, Estetik, Naturvetenskap (LEN), Utbildningsvetenskap, Linköpings universitet

Marie Ekeröth-Mahrs

Grebyskolan, Norrköpings kommun

Carina Gustafsson

Grebyskolan, Norrköpings kommun

Linn Hermansson

Grebyskolan, Norrköpings kommun

Andreas Pettersson

Grebyskolan, Norrköpings kommun

Eva Svärd

Grebyskolan, Norrköpings kommun

Elizabeth Vermaat

Grebyskolan, Norrköpings kommun

Veronica Östling

Grebyskolan, Norrköpings kommun

Lek är något som är centralt för fritidshemmets verksamhet och som har en stark tradition men som ibland tas för given och därför blir oreflekterad. Genom att arbeta aktivt med lek så har vi tillsammans varit tvungna att ifrågasätta våra förgivettaganden om lek och därmed kunnat utveckla arbetet med lek. I denna artikel beskrivs erfarenheterna från ett aktionsforskningsprojekt i vilket fritidspedagoger/lärare i fritidshem på Grebyskolan och forskare från Linköpings universitet tillsammans har arbetat med att utveckla lek i fritidshem.

Från formulering av vision till aktion

Hur ser vi på vår verksamhet och vad är viktigt för oss att utveckla? Genom att använda aktionsforskning som metod kan verksamma fritidspedagoger/lärare i fritidshem få stöd i sitt utvecklingsarbete av den egna verksamheten och strukturera utvecklingsarbete utifrån verksamhetens behov. Utvecklingsarbetets syfte och genomförande diskuteras, planeras och följs upp i samverkan mellan forskare och pedagoger (Närvenen & Elvstrand). I vårt arbete på Grebyskolan följde vi det som brukar benämnas aktionsforskningsspiralen:

Visioner -> hinder/möjligheter -> handlingsplan -> genomförande

Genom att börja i öppna samtal om visioner om fritidshemmet kom vi att snäva in våra diskussioner kring ämnet lek eftersom det var ett tema som återkom och som vi valde att utveckla genom att utföra en så kallad aktion.

Lek i fritidshemmet

Lek anses ofta som viktig i yngre elevers utveckling och lärande. Corsaro (2005) nämner tre aspekter av barns lek. Dels bidrar lek till att barn använder, förfinar och utökar sin kommunikativa förmåga. Dels innebär lek ett kollektivt deltagande i en kamratkultur som bidrar till att skapa social gemenskap. Slutligen är att leken är en aktivitet där elever kan bearbeta och tolka information genom att låna och använda t.ex. ämnesinnehåll, sociala normer som eleverna har erfarenhet av

från kommunikation med andra (barn och vuxna).

Att införliva olika element i sina lekar är ett sätt för eleverna att gemensamt förstå, hantera och kontrollera dessa. Lek är alltså en mångfacetterad aktivitet med många möjligheter. Vad gäller barns lek i ett pedagogiskt sammanhang riskerar den därför att betraktas som mer eller mindre oproblematiserad menar t.ex. Lillemyr (2013).

I ett givet pedagogiskt sammanhang, som t.ex. Grebyskolans fritidshem är det därför viktigt att få utrymme att samtala om lek och synliggöra normer och värderingar om lek för varandra. Kanske kan man, som t.ex. Kane (2015), ifrågasätta nyttan med lek eller fundera på om eleverna ser på leken på samma sätt som vi vuxna. Just barns perspektiv på lek var något som vi reflekterade kring. Hur ser de på lek? Vad tycker de är bra lek eller mindre bra lek? Vad gillar de att leka och hur beskriver de lek på fritidshemmet?

I våra diskussioner var en av de tankar som kom upp att vi kanske tar lite för givet vad barnen tycker. Vad får vi veta om vi frågar dem? I reflektionen om barns lek i fritidshem kom tankar om barn som goda eller mindre goda "lekare" fram. Stämmer föreställningen om att barn "idag" inte leker? Vad ger vi dem för förutsättningar att leka?

Detta ledde fram till en diskussion om miljö och hur fritidshemmet kan erbjuda barn lekmiljöer och inspiration till lek. Reflektionerna handlade också om vilken typ av lekar är barnen involverade i, hur samspelet mellan barnen respektive barnen och pedagogerna ser ut och om fritidslärares egna förhållningssätt. Det som synliggjordes i samtalen var att även om vi har många gemensamma föreställningar om lek så skiljer de sig också åt.

Vi inledde med att göra observationer – var och en av fritidspedagogerna/lärarna i fritidshem genomförde en observation av lekhändelse på den egna fritidshemsavdelningen. Utifrån detta enades vi om tre aktiviteter – eller aktioner:

- Att få barns perspektiv på lek.
- Att utmana skolans regler genom att få argument för att fritidshemmet behöver egna regler.
- Att utifrån lokala förutsättningar arbeta med lekmiljön genom att använda exempelvis leklådor eller andra verktyg för att stimulera leken

Att se leken

De gemensamma reflektionerna utmynnade alltså i några konkreta handlingar och åtgärder. En av dessa var att samtala med eleverna för att få deras perspektiv på vad "bra" lek är. För att få elevernas perspektiv genomförde en pedagog samtal med några elever i årskurs ett.

Bra lek var något som eleverna kopplade samman mycket med att alla ska få vara med. Svaret "När alla känner att de får vara med" är representativt för hur eleverna beskrev bra lek. Bilden av bra lek trasslades dock till längre in i samtalen på frågan om när en lek inte är bra eller rolig svarade en elev: "Typ när någon kommer och säger dumma saker och slåss och retas".

Ett annat svar som en elev gav var: "Inte bra när man ändrar leken, man får inte ändra". I de här svaren framkommer det att det finns andra saker som är viktiga i leken än att alla ska få vara med. Den pågående leken är också viktig att skydda om någon "kommer och säger dumma saker" eller försöker ändra i leken.

Även om eleverna håller med om att det är viktigt att alla får vara med eller har någon att vara med så upplever de också att det medför problem då deras lekar kan förstöras eller förändras när nya lekare kommer in.

Det här ledde tillsammans med våra egna reflektioner till att skolregeln "alla får vara med" ifrågasattes. Genom att vi i vårt projekt fått en större kunskap om barns lek var det också lättare att hitta argument för att regeln inte fungerade på fritidshem.

Vi kom överens om att barn på fritidshem också måste få lov att skydda pågående lek, vilket inte är detsamma som att någon stängs ute ifrån lek på ett återkommande och systematiskt sätt. Fritidshemmets regler behöver därför vara andra än skolans regler. Alla får inte vara med i alla lekar alltid utan det är viktigt att se lek utifrån olika situationer.

För att utveckla leken så beslutade vi också att vi skulle arbeta med lek på flera olika sätt. Det handlade dels om att titta på den lek som redan var en del av arbetet på fritidshemmet, dels om att föra in nya sätt att arbeta med lek. Syftet var att kunna erbjuda varierade former av lek och skapa en övergripande positiv anda kring leken i fritidshemmet.

Reflektionerna handlade mycket om fritidshemmets övergripande lekmiljö och i dessa diskussioner framkom att användningen av lek måste stödja eleverna på olika sätt. Leken behöver användas som *en pedagogisk strategi* i det gemensamma samspelet mellan pedagoger och elever. Här tittade vi på den redan befintliga äventyrspedagogiken och lyfte fram just leken i denna. I äventyrspedagogiken är leken ett pedagogiskt verktyg för pedagogerna för att arbeta med t.ex. elevernas sociala relationer.

En annan aspekt av leken som utgick från en redan befintlig aktivitet handlade om att utmana *eleverna att prova nya lekar*. Här utgick vi från den befintliga aktiviteten Lekens lotteri som genom projektet blev tydligare och som också började användas mer systematiskt på alla avdelningar.

I lekens lotteri blir elever lottade att vara med i olika förutbestämda aktiviteter som vi hoppas ska stimulera eleverna till nya lekar men också kamratkonstellationer. Detta innebar att vi också kunde hjälpa varandra i att inspirera till vilka aktiviteter som kan ingå.

En tredje aspekt av lek som vi reflekterade kring var lekerbjudanden: I en leklåda samlar vi material kring ett visst tema som restaurang eller detektiv. Genom att skapa lek-koncept som kan inspirera barnen till olika lekar så kan vi utmana till nya lekar på barnens villkor.

Leklådorna är också något vi kan dela med varandra eftersom en leklåda kan flyttas från en avdelning till en annan. På så sätt blir leklådorna en gemensam fråga för all fritidshemspersonal. I arbetet med leklådor funderade vi också över vilken typ av leklådor vi skulle skapa, både utifrån elevernas intressen men också vilken typ av lek vi såg som viktig att utveckla.

En fjärde och femte aspekt där vi reflekterat över leken och hur den används handlar om elevers möjlighet att välja och om att skapa gemenskap på fritidshemmet. Här har vi arbetat gemensamt på fredagar där alla avdelningar/åldrar har gemensamma aktiviteter – Lek och aktivitet hela huset med innehåll som skapande, bingo, lekar, drama eller gymnastiksalen.

Att arbeta på detta sätt innebär dels att vi kan erbjuda en större bredd av aktiviteter och därmed större möjligheter för eleverna att välja. Det skapar också större möjlighet för elevernas rekreation då vi kan tillgodose olika behov: Olika typer av aktiviteter, lugnt/aktivt, små grupper/stora grupper.

Att arbeta gemensamt över avdelningarna skapar också gemenskap i huset mellan grupper och genom att eleverna lär känna andra pedagoger.

Sammantaget så har projektet bidragit till att vi har tydliggjort olika aktiviteter där lek är en viktig del och även att dessa kan ha olika syften i verksamheten. Olika typer av lekaktiviteter skapar tydlighet för eleverna – de vet vad de ska förvänta sig och kan fundera över vad de vill göra. Det ger också en möjlighet att prata ihop sig inom pedagoggruppen.

Att arbeta i denna typ av aktionsforskningsprojekt gör det möjligt att reflektera över redan befintliga former och bli mer medvetna om vad som görs samtidigt som det skapar möjlighet för att pröva nya sätt att arbeta.

Implikationer: Att förändra och fördjupa arbetet med lek

Aktionsforskning som metod kan bidra till verksamhetsutveckling genom att öppna upp för en strukturerad reflektion. Genom att vi tillsammans, fritidspedagoger och forskare, kunnat föra fördjupande pedagogiska diskussioner om lek har arbetet med lek kunnat utvecklas på olika sätt.

Genom att få prata om sin egen praktik, förhandla och sätta regler på egna villkor är det lättare att känna att man har expertkunskap – ”vi kan fritids”. Det bidrar till att man kan sätta agenda om lek på skolan och t.ex. kunna stå på sig i att fritidshemmet ibland kräver andra lekregler än skolan. Att arbeta på ett sådant sätt innebär både möjligheter och hinder.

I det här fallet har arbetet med lek fördjupats. Lek var tidigare en aktivitet som var vanligt förekommande men som inte problematiseras i så hög grad. Genom projektet har vi kunnat synliggöra och utmanat varandras föreställningar och förgivettaganden om lek.

Vi har också kunnat utveckla pedagogiska/didaktiska verktyg för att arbeta på ett systematiskt sätt med lek, knyta an till forskning om lek samt prövat olika nya arbetsformer för att vidga användandet av lek. Det innebär att vi har fördjupat och utvecklat arbetet med redan befintliga aktiviteter och tydligare blivit medveten om syftet med den. Genom att arbeta på ett systematiskt sätt med lek har vi också fått mandat att problematisera lek för kollegor i grundskolan.

Arbetet har också ställts inför vissa hinder. Det har ibland varit svårt att hitta tid till utvecklingsarbetet i en organisation med många arbetsuppgifter och krav, även omorganisation av personal har påverkat möjligheterna för t.ex. samverkan på skolan.

Utöver detta har arbetat också krävt en uthållighet och att få utvecklingsarbetet att bli en del i ordinarie verksamhet har krävt ett medvetet. En av lärdomarna har varit att ”man inte får lägga av” – det gäller att aktiviteten blir känd i elevgruppen och det kräver uthållighet.

Referenser

1. Corsaro, William A. (2005). *The sociology of childhood*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
2. Kane, Eva. (2015). *Playing practices in school-age childcare: An action research project in Sweden and England*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet.
3. Lillemyr, Ole Fredrik. (2013). *Lek på allvar: En spännande utmaning*. Stockholm: Liber.
4. Närvänen, Anna Liisa och Elvstrand, Helene. (2017-11-22, 11.54). *Aktionsforskning på fritidshem: Villkor och möjligheter*, Venue, Tillgänglig via:
<https://old.liu.se/uv/lararrummet/venue/aktionsforskning-pa-fritidshem?l=sv>